

**Развитие на ранното детско четене:
фактор за изграждане на стабилно
гражданско общество.**

**Роля на наградата “Бисерче вълшебно”
като метод за насърчаване на четенето
сред децата**

**БИСЕРЧЕ
ВЪЛШЕБНО**

Фондация “Детски книги”

Развитие на ранното детско четене: фактор за изграждане на стабилно гражданско общество

Способностите за четене са важно условие за развитието на личността и за подобряването на социо-икономическите условия в света. Грамотността дава на отделния индивид капацитет да оценява, критикува, проявява съчувствие и да прогресира в развитието си. Тя е ключов елемент за личното благосъстояние на хората.

Грамотността е важно условие и за развитието не само на отделните индивиди, но и на обществото като цяло. Високото ниво на начетеност позволява на гражданите да прекъснат порочния кръг на бедност и неграмотност като се стремят към по-добри условия на живот. За съжаление тенденцията, установена от множество световни изследвания, посветени на грамотността сред младите и по-възрастните, показва, че функционалната грамотност драстично намалява, а голям брой европейци не владеят основни ключови умения в областта на четенето.

Данните, изнесени в доклад на експерти от Европейския съюз¹ за грамотността ясно се очертават проблемите в областта на ключовите умения по четене и писане, до голяма степен причинени от погрешни схващания на гражданите на ЕС. Европейците например смятат, че неграмотността е характерна за слабо развитите икономики, но не и за европейските държави. Погрешно е и виждането, че ниската грамотност засяга най-бедните слоеве от обществото. Противно на изложените тези, един от всеки пет европейци на 15-годишна възраст, е функционално неграмотен, а един на всеки пет европейци, повечето от които заети, страда от липса на достатъчно ниво на грамотност.

Възгледите, поставящи училището в позиция на единствена отговорна институция, ангажирана с обучението на децата в елементарни умения по четене и писане, също биват опровергани. Експертите доказват, че макар училището да играе главна роля в изграждането на грамотност у индивида, влиянието на семейството е значително.

¹ EU high level group of experts on literacy, executive summary September 2012, http://ec.europa.eu/education/literacy/what-eu/high-level-group/documents/executive-summary_en.pdf стр. 6, 14.10.2013 г., 07:35 часа.

Фондация “Детски книги”

Пренебрежителното отношение към хората с читателски проблеми – било то страдащи от дислексия или просто от недостатъчно ниво на подготовка, допълнително утежнява ситуацията с грамотността, изтласквайки към нивата на неграмотност голяма група от индивиди. Практиката показва, че онези, които не могат да четат и пишат, могат да бъдат обучени успешно в ключовите умения чрез подходящо ниво на подкрепа, стига да не страдат от най-тежки форми на когнитивни дисфункции.

Към момента обучението в ключови умения в европейските държави става по една-единствена методика, изискваща от учащите да овладеят четенето и писането в определени срокове, с определена скорост. Щом някой не се вписва в общата рамка, често бива квалифициран като страдащ от дислексия² или като слаб ученик и вместо да получи необходимата подкрепа да овладее четенето и писането, този индивид в много от случаите е принуден да се ограмотява както може. Подобно напълно погрешно схващане генерира огромен брой ученици, изпадащи под минимума на функционалната грамотност при провежданите европейски и световни изследвания. Затова активната подкрепа на проблемните читатели и адаптирането на съществуващата учебна методика към променените нужди на все по-голям кръг учащи, е абсолютно необходимо условие за намаляване броя на изпадащите ученици и на функционално неграмотните възрастни.

Две престижни международни изследвания, посветени на грамотността и способностите за четене с разбиране, са PIRLS³ и PISA⁴. Въпреки някои разлики в методологията и изследователските подходи, и двете програми следят за нивото на функционална грамотност сред подрастващите, засягайки различни етапи от тяхното обучение – PIRLS се провежда в четвърти клас (в края на началния етап на образование), а PISA - сред 15-годишните (в края на основния етап на образование). Въпросите, които естествено възникват, са свързани с представянето на българските деца в

² EU high level group of experts on literacy, executive summary September 2012, http://ec.europa.eu/education/literacy/what-eu/high-level-group/documents/executive-summary_en.pdf, стр. 6, 14.10.2013 г., 07:35 часа.

³ PIRLS – Progress in International Reading Literacy Study е международно изследване на читателските умения на четвъртокласниците. То се провежда от Международната асоциация за оценяване на образователните постижения (IEA) и тества уменията на четвъртокласниците през 5 години. България участва в изследването от 2001 г.

⁴ PISA – Programme for International Student Assessment е изследване на ОИСР (Организация за икономическо сътрудничество и развитие). В него се тестват уменията на 15-годишните представители на 65 страни, участници в ОИСР в областта на математиката, науките и четенето. Изследването се провежда на всеки 3 години. България участва от първия етап на изследването – PISA 2000.

Фондация “Детски книги”

двете изследвания и как би могла да се подобри функционалната грамотност на младите читатели.

Изследването PIRLS се провежда в 46 страни и оценява способностите на четвъртокласниците в областта на четенето. Изследването дава добра основа за оценка на началното образование в различни образователни системи по света и очертава проблемните области, нуждаещи се от реформи.

Участието на български ученици в три от изследванията (2001 г., 2006 г. и 2011 г.) дава солидна база за сравнение на развитието в период от петнадесет години. Съгласно резултатите от изследването, проведено през 2011 г.⁵, България е една от малкото страни, които не бележат напредък в развитието на читателските умения на четвъртокласниците. Данните за 2001 г. например показват резултат от 550 т. по скалата на изследването, като през 2006 г. резултатът спада до 547 т., за да завърши през 2011 г. със значително понижен резултат от 532 т⁶. Изследваните разлики по полов признак установяват, че както и в останалите държави, така и в България тенденцията момчетата да се справят по-добре с уменията за четене се запазва стабилна⁷. Този факт показва допълнителната нужда от адаптиране на програмите, обучаващи и насърчаващи ключови компетенции като читателските умения, спрямо момчетата.

Изследването PIRLS определя различни нива спрямо постиженията на участниците в изследването по четири ключови признака – запаметяване на информация, разсъждаване, обобщаване и оценка на прочетеното. На базата на определените стандарти, изследването разпределя постиженията на участниците от всяка страна по съответните категории. По отношение на българчетата е интересен фактът, че макар броят на четвъртокласниците, постигнали най-високи резултати през 2011 г., да е по-голям от представителите на Италия, Германия, Франция и Австрия, се наблюдава значително понижение в сравнение с резултатите от

⁵ PIRLS 2011 International Results in Reading, Mullis, I.V.S., Martin, M.O., Foy, P., & Drucker, K.T. (2012). Chestnut Hill, MA: TIMSS & PIRLS International Study Center, Boston College, http://timssandpirls.bc.edu/pirls2011/downloads/P11_IR_FullBook.pdf, стр. 46, 15.10.2013 г., 16:35 часа.

⁶ Exhibit 1.4 Trends in reading achievement, PIRLS 2011 International Results in Reading, Mullis, I.V.S., Martin, M.O., Foy, P., & Drucker, K.T. (2012). Chestnut Hill, MA: TIMSS & PIRLS International Study Center, Boston College, http://timssandpirls.bc.edu/pirls2011/downloads/P11_IR_FullBook.pdf, стр. 48, 15.10.2013 г., 16:39 часа.

⁷ Exhibit 1.5 Average reading achievement by gender, PIRLS 2011 International Results in Reading, Mullis, I.V.S., Martin, M.O., Foy, P., & Drucker, K.T. (2012). Chestnut Hill, MA: TIMSS & PIRLS International Study Center, Boston College, http://timssandpirls.bc.edu/pirls2011/downloads/P11_IR_FullBook.pdf, стр. 52, 15.10.2013 г., 16:55 часа.

Фондация “Детски книги”

предходните години. Тенденцията за влошаване на уменията на българчетата се забелязва и в останалите нива по скалата на PIRLS – за високи, средни и ниски резултати⁸.

Макар данните от изследването да показват известно понижение в читателските способности на българските четвъртокласници спрямо резултатите от предходните години, като цяло нивото на позициониране на България по скалата на резултатите я класира над средните стойности от 500 точки, определени за изследването PIRLS. Ако може да се направи някакво заключение от представените данни, то вероятно трябва да отчете важната роля на началния учител в създаването и насърчаването на читателски навици у децата от началния курс.

Фигурата на учителя-мотиватор играе централна роля в ограмотяването на най-малките ученици и чрез неговите усилия голяма част от децата проявяват интерес към четенето в началния етап на своето обучение. Спадът в резултатите може донякъде да се дължи на социо-икономическата обстановка и на невъзможността училищата да адаптират материалната си база към новите потребности на образователния процес. Друга причина за понижения интерес към книгите може да се корени и в остарялата литература, включена в списъците със задължителни четива за учениците от началния курс. Темата за обновяване на изучаваните произведения и особено за модернизирването на летните списъци с книги се обсъжда в обществото от няколко години насам, но решение на институционално ниво все още не е прието.

Ако силният образ на началния учител в България служи като мотивиращ фактор за по-малките ученици да проявяват интерес към книгите и четенето, от пети клас нататък ситуацията с четивната грамотност се променя драстично. Любовта към книгите и желанието за четене, възпитани у част от учениците, предопределят по-доброто им представяне и в училище, и в различни изследвания като програмата PISA. От друга страна, липсата на обединяващия фактор на единствения учител, поостарялата учебна програма, единствената методика на преподаване,

⁸ Exhibit 2.3 Trends in percentages of students reaching the international benchmarks of reading achievement, PIRLS 2011 International Results in Reading, Mullis, I.V.S., Martin, M.O., Foy, P., & Drucker, K.T. (2012). Chestnut Hill, MA: TIMSS & PIRLS International Study Center, Boston College, http://timssandpirls.bc.edu/pirls2011/downloads/P11_IR_FullBook.pdf, стр. 70, 15.10.2013 г., 17:42 часа.

Фондация “Детски книги”

толирираща до голяма степен по-силните ученици и честото неразбиране на изучаваната литература отблъскват учениците от основния курс на образование от книгите, генерирайки нарастващ процент на функционално неграмотни или слабо грамотни млади хора. Това твърдение до голяма степен се потвърждава от резултатите от изследването PISA, оценяващи 15-годишните деца от 65 страни⁹.

Съгласно изнесените данни за България, учениците в края на основния етап на обучение постигат резултат от 429 т. по общата скала за читателски умения на изследването PISA 2009 за четене с разбиране (за сравнение, с най-висок резултат по скалата е Шанхай (Китай) с 556 т., а с най-нисък резултат – Киргизстан с 314 т. От държавите - членки на Европейския Съюз единствено Румъния има по-лош резултат от България – 424 т.)¹⁰. Притеснителните данни за функционалните способности на българските ученици потвърждават направените по-рано изводи, че липсата на обединяващия фактор на единствения учител, поостарялата учебна система и честото неразбиране на изучаваната литература вероятно отблъскват учениците от основния курс на образование от книгите. Влошените способности за намиране, подбор и оценка на информацията, съдържаща се в различни източници, както и недобрите способности за писане, превръщат голяма част от младите хора в неквалифицирани кадри, неспособни да предложат качествени услуги на пазара на труда. Влошените читателски и писмени умения естествено влияят и върху останалите области от образованието, допълнително утежнявайки изграждането на стабилно, висококвалифицирано и високообразовано гражданско общество.

Роля на наградата “Бисерче вълшебно” като метод за насърчаване на четенето сред децата и повишаване на грамотността

⁹ Table I.A Comparing countries' performance, PISA 2009 Results: What Students know and can do – Volume I, OECD 2010, <http://www.oecd.org/pisa/pisaproducts/48852548.pdf>, стр. 15, 18.10.2013 г., 19:55 часа.

¹⁰ Table I.A Comparing countries' performance, PISA 2009 Results: What Students know and can do – Volume I, OECD 2010, <http://www.oecd.org/pisa/pisaproducts/48852548.pdf>, стр. 15, 18.10.2013 г., 19:55 часа.

Фондация “Детски книги”

След направения анализ съвсем естествено възниква и въпросът как би могла да се повиши грамотността на българските деца, да се възпита у тях любов към книгите и четенето и оттам – да им се даде възможност за изграждането на по-добър живот в бъдеще.

Ролята на семейството като фактор за насърчаване на четенето е от огромно значение. Според редица изследвания (включително споменатите PIRLS и PISA), децата на родителите-читатели показват по-добри резултати от онези, в чието семейство не се чете много. Освен това родителите, ангажирани с ограмотяването на децата си, им предлагат достъп до книги (чрез посещения на библиотеки, книжарници, книжни събития), чрез което децата по естествен начин се срещат с книгите, свикват с тях и ги включват в живота си.

Ролята на училището като образователна институция е безспорно. Без учителите младите няма как да усвоят основните знания, необходими им за справяне с живота. Всеизвестен факт е, че образователната система е една от най-консервативно променящите се среди, но същевременно тя трябва да бъде в крак с новите изисквания на средата, за да предлага висококачествено образование. За постигането на по-добри резултати при насърчаването на четенето и грамотността, училището може да приложи и допълнителни стимули, привлекателни за новото поколение ученици. Благодарение на различни програми за финансиране например, на много от учителите се дава възможността да създават литературни клубове за учениците си извън учебната програма, в които да стимулират читателските умения на децата посредством съвременна детско-юношеска литература. Ако книгите, предлагани на децата за обсъждане, съвпадат с техните интереси и със световните тенденции в развитието на литературата за деца, читателският интерес вероятно ще се повиши значително. Друг метод за насърчаване на любов към книгите, при който училището си партнира с местните училищни, читалищни, градски и регионални библиотеки в организирането на различни книжни мероприятия, също би дал добри резултати в насърчаването на четенето. Библиотеките, от своя страна, играят важна роля в стратегията за насърчаване на четенето. Те са леснодостъпен и изключително евтин

Фондация “Детски книги”

начин за среща на децата с книгите. Активните библиотекари, ангажирани с развитието на четенето сред децата, са в състояние да привлекат, ангажират и спечелят вниманието дори на неактивните читатели посредством нови литературни заглавия, интересни книжни игри, събития и кампании за насърчаване на четенето. За да бъде постигнат подобен ефект, е необходимо изграждането на здрава връзка между училището и библиотеката, а резултатите от подобно партньорство вероятно биха довели до драстично увеличение в процентите на уверените млади читатели, които четат за удоволствие.

Разбира се, не на последно място в областта на четенето се позиционират и неправителствените организации (НПО), посветили своята дейност на разработването на стратегии и методи, които по подходящ начин да допълват основните институционални играчи в сферата на грамотността. По отношение на книгите и четенето, НПО са в състояние да играят ролята на свързващо звено между семейството, училището и библиотеките в изграждането на цялостна стратегия за възпитаване на любов към книгите и четенето у младите читатели. Тази роля на НПО е изключително отговорна, защото трябва да е съобразена както със съществуващите правила и системи на работа на всяко едно звено, така и с тенденциите в областта на детското четене, а и с интересите и възможностите на съвременните деца. Поради изброените причини ролята на НПО, посветени на проблемите на детското четене, е трудна и много отговорна, но те са факторът, способен да обедини усилията на различните звена, посветени на детската грамотност и да възпита любов към книгите посредством нови, нестандартни кампании за насърчаване на четенето.

От изложените до момента твърдения може да се заключи, че за да се преодолее нивото на функционална неграмотност у децата и у възрастните, трябва се обърне внимание на развиването на инициативи, посветени на насърчаването на детското четене от най-ранна детска възраст. Различни организации в страната, осъзнаващи значението на ранното четене в развитието на децата, са посветили усилията си в разработването на образователни кампании, подпомагащи учители и ученици в насърчаването и развитието на четенето като ежедневен фактор

Фондация “Детски книги”

от живота и развлечението на младите хора (вж. “Читателска щафета”, “Забавното лятно четене”, “Маратон на четенето” и др.). Тези кампании дават своите резултати, увеличайки все по-голям брой деца в четенето на книги.

За да бъде успешно усилието за възпитание на любов към книгите у децата, трябва да бъдат изпълнени няколко критерия:

- да се обединят усилията на всички равнища, отговарящи за развитието на децата и възпитаването на любов към четенето;
- да се предложат на младите читатели книги, отговарящи на техните интереси и на световните тенденции в развитието на литературата;
- да се осигури достъп до нова, качествена литература на подрастващите;
- да се даде избор на младите читатели да участват активно в кампании, позволяващи им да изразят своето мнение и да защитят своите лични интереси.

Анализирайки внимателно всички факти и осъзнавайки необходимостта от развитието на широкомащабна кампания с неционално покритие, насочена към обединение на всички образователни звена с цел насърчаване на четенето за удоволствие сред децата и подрастващите, Фондация “Детски книги” учредява наградата “Бисерче вълшебно” за най-добра детска книга, избрана от самите деца.

Целите на наградата са следните:

- да обедини усилията на образователните институции, семейството, библиотеките, медиите и бизнеса в създаването на поколение от активни и образовани млади хора с високи житейски цели и добра квалификация;
- да насърчи четенето, предлагайки на участниците възможност да се срещнат с новите книги, издавани на български език, които отговарят на всички световни тенденции за развитие на детско-юношеската литература;
- да даде възможност на самите участници-деца да изберат своята любима книга, като ги възпита в отговорност,

Фондация “Детски книги”

добросъвестност и същевременно им позволи да защитят личната си позиция;

- да стимулира взаимовръзките между отделните участници в образователния процес (семейство, училище, библиотека, НПО), превръщайки ги в партньори, а не в конкуренти;
- да насърчи българските автори да пишат книги за деца, а българските издатели – да издават родна литература, която отговаря на интересите на младите читатели и има потенциал да се предлага и на световните пазари.

Целите, които наградата “Бисерче вълшебно” си поставя, са напълно изпълними чрез изграждането на мрежа от активни родители, учители и библиотекари, насърчаващи четенето сред младите посредством книгите, номинирани в списъците на наградата. Ролята на възрастните в изпълнение на целите на “Бисерче вълшебно” също включва:

- **даване на възможност децата сами да определят любимата си книга, без да получават напътствия за художествената стойност на своя избор** (Пример: възрастните често коментират избора на децата си като “безсмислено четиво”, “с ниска литературна стойност”, “без статут на класическо произведение”, “твърде бебешка книга” и т.н. Подобна намеса в избора на детето го кара да посяга към четива, определени от някой друг и същевременно често несъвпадащи с интересите и читателските способности на младия читател. Натрапените произведения, макар и с висока художествена стойност, са в състояние да отблъснат децата от книгите);
- **предоставяне на достъп на децата до новите книги, включени в списъците на наградата “Бисерче вълшебно” посредством посещения в библиотека, читалище или насърчаването на участие в литературни клубове за дискусии на нови четива** (Ясно е, че децата нямат възможност сами да посещават библиотека или да търсят интересни заглавия за четене. Тук ролята на възрастните е много отговорна, защото те трябва да намерят баланса между желанието да предлагат стари, познати от детството им произведения и необходимостта да стимулират четенето

Фондация “Детски книги”

посредством нови, непознати за тях книги. При избора на заглавия възрастните могат да ползват помощта както на библиотекарите, така и на различните интернет сайтове, стремящи се да предлагат обективна информация за новите заглавия);

- **насърчаване на децата да гласуват за своята любима книга в определените срокове и да дадат приноса си в развитието на българското книгоиздаване и българската детска литература** (децата често не умеят да боравят с интернет, не притежават своя електронна поща и не притежават способности за планиране на времето. Ролята на възрастните е да ги подкрепят технически, като им представят списък с номинирани заглавия, покажат формата за гласуване в наградата “Бисерче вълшебно” и им помогнат да разпечатат грамотата си за почетно жури в наградата).

Определените от наградата “Бисерче вълшебно” цели са не само амбициозни, но и твърде необходими, за да се прекъсне порочният кръг на спадащи резултати на българчетата в световните изследвания за грамотност, влошената квалификация на кадрите, влошеният стандарт на живот и нездравата социо-икономическа среда в страната. Чрез наградата “Бисерче вълшебно” участниците в образователния процес имат възможността да си сътрудничат, изграждайки стабилни връзки за насърчаване на четенето и създаване на общество от четящи, любознателни и образовани индивиди.

Всеизвестен факт е, че високата грамотност води до по-добър начин на живот и общо благоденствие. А пътят за постигането ѝ започва от първата буква, от първата книжка!